

אחרי עשרים שנה

החכם DOGEN אמר, ש'הזמן הולך מן ההווה אל העבר'. החלטתי גם אני ללכת עם הזמן ולהתבונן על עשרים שנות עבודה בתחום החינוך המוסיקלי. לבחון מה היה, מה הווה, מה השתנה, מה השתפר...

באופן כללי אני יכול להתוודות ולומר, כי השנים הללו היו מאושרות ומלאות סיפוק ולמידה, ואם הייתי צריך להתחיל מבראשית, קרוב לוודאי שהייתי הולך בדרך דומה. ועדיין, ההתבוננות הזאת אל עשרים השנים שחלפו (ומתוך כך גם אל עשרים השנים הבאות), מעוררת בליבי שאלות רבות. – על מקצתן יש בידי תשובות מלאות או חלקיות, ומקצתן תשארנה בגדר שאלות לנצח.

שאלתי פעם את השחקנית סטלה אבני היכן למדה משחק. סטלה, ששיחקה שנים בתיאטרון הבימה ואחר כך עברה לשחק בדיסלדורף, ענתה מיד: 'על הבמה! משחק לא לומדים...או שיש לך את זה או שאין לך את זה'.

אני למדתי בשיטה העתיקה – שיטת השוליה. כאסיסטנט של נגן הקונטרבס גארי קאר, נאלצתי פעמים רבות להסביר דברים שלגביו, כנגן וירטואוז, נראו טבעיים ומובנים מאליהם. בשבילי הם היו בלתי-מובנים ודרשו מחשבה והתעמקות. הלימוד וההוראה היו כמעט סימולטאניים. האם זה בכלל בסדר שאני מדריך מורים היום? אני, שלא למדתי שיעור מתודיקה אחד בימי חי? האם כשאני מעביר היום שיעור מתודיקה באקדמיה למוסיקה ולמחול בירושלים אני מלמד את הסטודנטים להיות מורים? האם ניתן בכלל ללמד להיות מורה? האם כולנו, בסופו של דבר, מלמדים כפי שלימדו אותנו, או שבמקרים מסוימים פשוט עושים את ההיפך? דבר אחד ברור לי היום: הוראה זה לא מקצוע! הוראה זאת אמנות, אהבה, אמונה, אחריות, וכיוצא באלה, אבל לא מקצוע. יש לי המון דוגמאות למורים נפלאים שמתייחסים אל ההוראה בדרך הזאת. פגשתי אותם בשש השנים האחרונות, שבהן הייתי מנהל מוסיקלי במתא"ן והסתובבתי בכל רחבי הארץ. ולעומת זאת, לבושתנו, שכר המורים אינו עומד בשום יחס למידת ההשקעה – גם בשלב ההכשרה וגם בעבודה היומיומית. ואם כן, זה ברור כשמש: ההוראה איננה מקצוע... לפחות לא במובן המקובל.

מה שכן טרחו כל ידידי ועמיתי להבהיר לי בתחילת הדרך הוא המוטו המפורסם: 'הצלחות הן של התלמיד וכישלונות הם של המורה'. אני מנסה לחשוב על דוגמאות שהן הצלחות בעיני: נגנית שעוזבת מישרה בתזמורת מקצועית כדי ללמוד אמנות בבצלאל, נגן שעוזב הרכב שזכה לתהילה בינלאומית, למען דרך אישית שלו, שלא ברור לאן תוביל, ולעומתם נגן היודע מראש שהוא ינגן בתזמורת מכובדת בחו"ל ומצליח... המוטיב החוזר בכל הדוגמאות, וישנן עוד רבות, הוא הביטחון העצמי (CONFIDENCE) והשלמות (INTEGRITY), והדרך היא דרך של מודעות ושל נכונות לקחת סיכונים.

במה נמדדת הצלחה? האם ניתן בכלל לכמת הצלחה? האם תלמידים מצליחים הם הצלחה של מורה? האם קרוב לארבעים בוגרים שמתפרנסים ממוסיקה זאת הצלחה? האם כך וכך זוכי מלגות ותחרויות הוא מדד להצלחה? אולי חשבתי כך לפני עשרים שנה, אבל איש חכם אמר לי, שבערך בגיל ארבעים מתחלפת השאיפה להישגים בשאיפה למשמעות, ומכיוון שאני כבר בן למעלה מארבעים ובעל משפחה, אני מבין היטב שאיש לא יוכל לומר לעולם מה חלקי בהצלחה או בכישלון זה או אחר, וכל מה שנוותר לי הוא להיות כמו מדורה – מדורה המכלה את עצמה עד תום מבלי להשאיר סימנים. את תוצאות האש כולם חשים, אם בחום ואם בטעם התבשילים שבושלו עליה, אבל אם האש בערה היטב, לא נותר זכר מן המדורה, אלא רק אפר המתפזר ברוח.

בתחילת הדרך אמרו עלי שאני מגן על התלמידים שלי יותר מדי... אמרו שאני מעורב מדי... אמרו שאני גוזל מהתלמידים את חובתם לקחת אחריות... ואני כמורה צעיר וחסר ניסיון ניסיתי לחשוב על עצמי כתלמיד: בסך הכול היו לי שני סוגים של מורים – כאלה שהאמינו בי, וכאלה שציפו ממני. ואם הם הזמינו אותי לארוחת צהריים, או שאלו מה שלום החברה שלי, או סיימו את השיעור באמצע המילה כי השעון הראה כך – כל זה מעולם לא שינה לי כהוא זה! הדבר היחיד שהיה חשוב בעיני כתלמיד היה, מי האמין בי ומי ציפה ממני. כאשר ציפו ממני, לעתים הגשמתני את הציפיות ולעתים אכזבתי; אבל המורים שהאמינו בי גרמו לי להאמין בעצמי ללא כל קשר לאירועים להצלחות ולכישלונות. ובקשר למה שאמרו עלי – אולי התמתנתי במשך הזמן. אני לפחות שואל את עצמי מדי פעם: 'האם זה בתחומי אחריותי?' או: 'האם הזמן הנוסף שהתלמיד מבקש הוא ניצול זמן או בזבוז זמן?' או: 'האם אני מאמין במטרה של התלמיד שאני עומד לעזור לו?'

פעם בשיעור לניצוח אמר לנו אוטו ורנר מילר: 'לעולם לא תשכחו את המבוכה של הפעם הראשונה שבה אתם עומדים מול הרכב או תזמורת ואתם קוראים מהדף את היצירה ביחד אתם'. אני זוכר היטב את הקיץ הראשון שלי כמורה צעיר בקורס של מתא"ן עם רביעייה של בוקריני שלא הכרתי ובלי פרטיטורה... הייתי נבוך מאוד ברגע הראשון, ואחר כך הדברים הסתדרו. ואז, אחרי עשרים שנה, אני רק מנסה לשחזר את ההתרגשות הנפלאה הזאת של גילוי יצירה, של משהו שהופך פתאום מסימנים שחורים על נייר לדבר חי.

החוויה הזאת הייתה גם בעוכרי: בתחילת דרכי כמורה, עם סיום התואר השני, הרגשתי בטוח מאוד וחשבתי שאני יודע דברים מסוימים. ניסיתי להסביר כל דבר במילים. במשך הזמן הרגשתי, שהמילים אינן מסוגלות להעביר בנאמנות את תחושותי לגבי המוסיקה והתחלתי להדגים יותר ולדבר פחות. ואז שאלתי את עצמי אם אין בכך סכנה שהתלמידים יחקו את האינטרפרטציה שלי, ואולי גם את הגישה שלי, את תפיסת העולם שלי, ועוד ועוד. בנקודה הזאת אין לי שליטה, וכל תלמיד ייקח את מה שימצא חן בעיניו. אבל אני מודה, שישנם ערכים מסוימים שאשמח אם התלמיד יפנים אותם.

בתחילת הדרך כשתלמיד שאל אותי איך אני מציע לו להתאמן, הייתי נותן מרשמים בנוסח עשר דקות תרגיל זה, חצי שעה סולמות, וכן הלאה. במשך הזמן עברתי לדבר יותר על עקרונות בעבודה, כמו להיות 'כאן ועכשיו', בריכוז מלא בכל רגע של האימון. או לחילופין – מציע לו לעבוד הרבה על הצדדים החזקים שלו, בהנחה שאם נשפר עוד ועוד את הצדדים החזקים, הרמה הכללית תעלה ויהיה קל יותר להתמודד עם הנקודות הבעייתיות. ככל שדיברתי על כך יותר, הפכתי גם אני למרוכז יותר בשיעורים. התמודדתי ביתר הצלחה עם הדבר שהיה לי הקשה ביותר: ללמוד מה לא להגיד... על אילו דברים לוותר בכל רגע כדי להשיג תוצאה רצויה. במקרים רבים, אותו הדבר שאני רוצה לומר אותו כבר נמצא אצל התלמיד, ורק אינו בא לידי ביטוי. במקרים כאלה אני צריך רק לעזור לתלמיד לגלות את מה שכבר נמצא שם ומסתתר מסיבה זאת או אחרת.

מה שלא השתנה מלפני עשרים שנה ועד היום, הוא העובדה שאני מתכוון לכל שיעור, כולל לשיעורי נגינה אינדיבידואליים. כמובן, לא תמיד התוכנית יוצאת אל הפועל, כי לתלמיד יש צרכים משלו – כמו השתתפות בקונצרט או באודיציה, אבל מבחינתי יש לכל שיעור מבנה, מטרות, ורעיונות עיקריים. אני גם חושב על כל שיעור אחרי, וכך מכין את השיעור הבא. למרות שבאופן מהותי עניין זה לא השתנה בכל שנות ההוראה שלי, הרי שהפרופורציות השתנו: זמן ההכנה היה בהתחלה ארוך יותר מזמן הניתוח שאחרי השיעור. במשך הזמן הכף נטתה להתהפך. ההכנה והניתוח הם חלק מהאימון שלי כמורה. משהו מפרך, יומיומי, שגרתי, ולכאורה אפור. משהו כמו לנגן סולמות, או כמו לקיים מצוות לשם קיומן. משהו שהעשייה היומיומית שלו, ללא מטרה אחרת של הישג או רווח, מאפשרת את הרגעים המרגשים של התגליות הגדולות.

כבר אמרו חכמינו, כי אין אדם מתקנא לא בבנו ולא בתלמידו. וגם נאמר כי עלוב התלמיד שאינו עולה על רבו. מה צופן העתיד לתלמידינו ולנו המורים?

נראה כי כמו בכל דבר, ההיסטוריה חוזרת, והמאה העשרים ואחת רוצה לראות מוסיקאים רחבים, מוסיקאים שיוודעים לנגן יותר מקונצ'רטו אחד וכמה תפקידי תזמורת. מוסיקאים המסוגלים לנגן יותר מסגנון אחד. מוסיקאים המסוגלים ללמד – ולא רק את הכלי שלהם. לא, אני לא מתכוון לכך שצריך להתפזר, אלא יותר ליכולת השלכה (TRANSFERENCE), אותה היכולת המאפשרת למוסיקאי לקחת רעיונות מתחום עיסוקו העיקרי ולהשליך לתחומים נוספים. המאה העשרים ואחת רוצה גם לראות מוסיקאי מעורב בקהילה ובחברה, הן בהבעת דעה והן במעשים. לא, אני לא חושב רק מטעמים פרקטיים של פרנסה. בעיני המעורבות והרב-תחומיות הן דרך חיים. בארצות-הברית מדברים היום על אינטגרציית אמנויות (ARTS INTEGRATION), והכוונה היא לכך שבת-ספר שלמים הופכים את לימודי האמנות והמוסיקה לחלק עיקרי בחיי בית-הספר (ולא רק חלק עיקרי בתוכנית הלימודים). תוכנית LEARNING THROUGH MUSIC, שמקורה בניו אינגלנד קונסרבטורי בבוסטון, יוצרת קישורים בין המוסיקה לבין כל שאר מקצועות הלימוד (ניתן לצפות באתר).

במשרד החינוך ברור לכולם, עד כמה משמעותית המוסיקה בחייו של ילד, והמשרד מקצה תקציבים לעניין המוסיקה. אולם גם בהקשר זה עולות שאלות עקרוניות רבות: כיצד מתחלקת העוגה? האם אנו משקיעים יותר בכך שכל ילד בישראל ילמד לנגן? או משקיעים משאבים רבים במעט ילדים, על מנת להוציא את הדור הבא של כוכבי העל הבינלאומיים? כיצד מגשרים בין הצורך במוסיקאים רב-תחומיים לבין הרצון להצטיינות יתרה? כיצד מגשרים בין הרצון להוציא מוסיקאים בעלי השראה לבין דרישות טכניות הנעשות גבוהות יותר ויותר? בעיני השאלות הן כל כך מורכבות, עד כי החלטתי, או מבחירה או מבריחה, להתמקד בהוראת הדברים הבסיסיים ביותר. אותם עקרונות שמהם ניתן ללכת אחר כך לכל הכיוונים. שאלתי את עצמי, מה התלמיד מוכרח לדעת? מה הוא צריך שיהיה באמתחתו ברגע שהוא יוצא לדרך... הוא חייב להכיר בחשיבות פיתוח השמיעה והקצב, לעבוד עליהם באופן בלתי פוסק, ובעיקר לקשר בין פיתוח השמיעה לנגינה. הוא חייב להבין עקרונות טכניים של נגינה ולפתח חשיבה אינסטרומנטלית, הכוללת עקרונות של שחרור וקואורדינציה, והוא חייב ללמוד לגבש לעצמו דרכי עבודה ותרגול נכונות. ועוד דבר אחד קטן...

בבי"ס הגבוה למוסיקה בברלין ראיתי פעם פסל של סוקרטס, ותחתיו המשפט המפורסם 'דע את עצמך'. לעומת זאת, בקובץ הסיפורים של או הנרי *אחרי עשרים שנה*, מופיע הסיפור על מתאגרף שניצח בכל התחרויות בשכונה. יום אחד הגיע אמרגן ופרש את חסותו עליו ולקח אותו להתאגרף בזירה המקצועית. שם, בקרב המקצוענים, הוא נכשל פעם אחר פעם, עד שהגיע לפת לחם. בעודו הולך ברחוב חפוי ראש, הוא נתקל במישהו ומרוב זעם היכה אותו. הסתבר, שהיכה וגבר בנוק-אאוט על אלוף העולם באיגרוף... המוסיקה עוזרת לנו ללמוד את עצמנו, אבל כמו אצל המתאגרף בסיפור של או הנרי, המוסיקה תגיע רק ברגע שנדע לשכוח את עצמנו.